

Joanna Ostrouch-Kamińska*

PŁEĆ JAKO FILTR INTERPRETACYJNY W BADANIACH NAD RELACJAMI RODZINNYMI. TRZY PRZYKŁADY KONSTRUOWANIA METODOLOGICZNYCH ZAŁOŻEŃ PROJEKTÓW

Wprowadzenie

Jak pokazują badania (Bernard 1972, Nowak-Dziemianowicz 2002, Beck 2004, Ostrouch-Kamińska 2011), bycie w małżeństwie i rodzinie, na skutek odmiennych doświadczeń mężczyzn i kobiet, jest płciowo zróżnicowane. Warto zaznaczyć, iż owo zróżnicowanie odzwierciedla nie tyle biologiczny, ile społeczny i kulturowy charakter różnic między kobietami i mężczyznami – widoczny w koncepcji *gender*. Zatem w projektowaniu badań społecznych, również tych dotyczących relacji rodzinnych i funkcjonowania współczesnych rodzin, płeć – zarówno badanych, jak i badaczy – w jej wymiarze społeczno-kulturowym oraz biograficznym, staje się ważną perspektywą rozumienia i nadawania znaczeń; staje się istotnym filtrem interpretacyjnym społecznych światów kobiet i mężczyzn.

Artykuł jest rekonstrukcją metodologicznych założeń trzech projektów badawczych, zrealizowanych przez autorkę bądź z jej udziałem. To nie raport z badań, ale analiza procesu projektowania badań – formułowania problemów i celów badań, ich ugruntowania teoretycznego, doboru metod badawczych czy uczestników badań. Zawsze w odniesieniu do płci/rodzaju, a właściwie płciowo określonego sposobu doświadczania świata jako osi analiz. Jego celem nie jest udowadnianie (wciąż na nowo), że habitusy kobiet i mężczyzn różnią się (por.: Bourdieu 2004), ale zwrócenie uwagi na proces konstruowania badań (w tym przypadku jakościowych) bądź relacji badacz-badany, w którym, oprócz eksploracji specyfiki kobiecego bądź męskiego

* **Joanna Ostrouch-Kamińska** – doktor habilitowany nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, profesor nadzwyczajny, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; zainteresowania naukowe: relacje rodzinne i małżeńskie, przemiany we współczesnych rodzinach, nierówności społeczne, reprodukcja nierówności społecznych w rodzinie i poprzez szkołę, socjalizacja do roli płciowej, specyfika funkcjonowania kobiet i mężczyzn na rynku pracy i w rodzinie; e-mail: joanna.ostrouch@uwm.edu.pl

sposobu nadawania i odczytywania znaczeń jako celu badań, płeć może stanowić istotny aspekt (nie zmienną) tego procesu oraz interpretacyjny filtr (w rozumieniu Denzina i Lincoln) (2009). W podsumowaniu podjętych w artykule rozważań odwołam się do kilku wniosków z wyników badań z ostatniego z rekonstruowanych projektów, dotyczącego partnerstwa kobiet i mężczyzn w rodzinie, ze względu na jego najszerszą, bo dotyczącą zarówno „kobięcych”, jak i „męskich” sposobów doświadczania świata, perspektywę jako przykładu rodzaju wiedzy uzyskanej dzięki zastosowaniu interpretacyjnego filtra płci.

Różnice płci jako różnice sposobów doświadczania świata

Badania nad rodzajem wiążą się z pytaniami o jego istotę, uwarunkowania oraz przypisaną mu przez ludzi i kulturę wartość społeczną. Zgodnie z założeniami konstruktywizmu, rola płciowa nie jest czymś stałym, ale przynajmniej w części (*gender*) ciągle produkowana społecznie. Zależy to właśnie od nadawanych przez jednostki znaczeń oraz różnych procesów interakcji, w tym negocjacji. Udowodniono, że role i stereotypy związane z płcią są nie tylko reprodukowane i podtrzymywane, ale w codziennych interakcjach wciąż negocjowane i produkowane (Brannon 2002, Renzetti, Curran 2005; Malinowska 2008, Titkow 2007). Niezwykle przydatnym do analizowania fenomenu, jakim jest płeć/rodzaj staje się paradygmat interpretacyjny, ujmujący jednostkę jako twórczy podmiot, a rzeczywistość społeczną jako dynamiczną, zmienną i trudno przewidywalną strukturę. Celem badań, w których centrum zainteresowania znajduje się więc społeczne konstruowanie płci (*gender*), jest tworzenie teorii ugruntowanej w rzeczywistych doświadczeniach oraz w języku kobiet i mężczyzn z uwypukleniem różnic sposobów doświadczania przez nich świata (Lather 1991).

W latach 60. i 70. w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii rozpoczęła się dyskusja, w której krytykowano istniejące wcześniej metody prowadzenia badań niedostrzegających różnic w sposobach postrzegania świata ze względu na płeć (Coser 1989). Jak uważa S. Harding (1987), do tej pory świat nauki, kształtowany głównie przez mężczyzn zakładał, że przeżycia kobiet są takie same jak mężczyzn. W efekcie rzeczywistość społeczna przedstawiana była z punktu widzenia tych, którzy mieli większą dostępność do nauki i większy udział w tworzeniu kultury, a problematyka typowa dla doświadczeń kobiet, taka jak macierzyństwo, przemoc wobec kobiet, sfera domowa i zawodowa była pomijana (tamże), lub, powtórzmy, przedstawiana w męskiej narracji. Tę lukę w podejmowaniu problemów badawczych starały się wypełnić badania feministyczne (Chodorow 1996), zmieniając charakter całej wiedzy poprzez przywrócenie wartości osobistemu doświadcze-

niu, zaniedbanemu w ówczesnym akademickim nauczaniu, a także poprzez przeniesienie uwagi z androcentrycznego ujęcia świata na świat różnych doświadczeń ze względu na płeć oraz uwypuklenia potrzeb i zainteresowań kobiet (Harding 1987).

Badania, w których brane są pod uwagę różnice w sposobach doświadczania świata przez kobiety i mężczyzn, a więc które wykorzystują płeć jako filtr interpretacyjny, podkreślają wagę praktycznej wiedzy wynikającej z doświadczeń dnia codziennego, doświadczeń badacza i osoby badanej (Abbott 1991). „Rozumienie” traktowane jest tu jako cel, a nie pewien „efekt uboczny” (Oakley 1993, s. 215). Ujawnia się tu odrzucenie założeń pozytywizmu, czyli neutralności nauki i przeświadczenia, że metody naukowe to takie, które chronią przed „skażeniem subiektywnością” (Jayaratne, Stewart 1991). Płeć nie jest traktowana jako zmienna w analizach statystycznych, ale jako sposób organizacji doświadczenia związanego ze światem społecznym. Według A. Schütz’a, badania, w których za cel obierane jest przede wszystkim objaśnienie tego, co myślą o świecie społecznym ludzie, którzy w nim żyją (Schütz 1967, s. 220) oraz jak na co dzień organizują swe doświadczenie związane ze światem społecznym (Schütz 2008), lokowane są w paradygmacie interpretatywnym. Autor podkreśla, że ludzkie zachowania i działania są intencjonalne i należy analizować je w ich bezpośrednim kontekście, a więc w świecie znaczeń, jakie dane zjawisko ma dla tzw. aktorów społecznych. Działania te, poprzez znaczenie, jakie mają dla jednostki lub zbiorowości, wiążą się zawsze z sensem danego zachowania bądź zjawiska, do którego można dotrzeć jedynie w procesie rozumienia.

Schützowskie „objaśnianie” tego, jak ludzie na co dzień organizują swe doświadczenie związane ze światem społecznym ma również odniesienia w badaniach nad relacjami małżeńskimi i rodzinnymi. Co warto podkreślić, rodzina nie jest w nich ujmowana w kategorii instytucji oraz podstawowej jednostki systemu społecznego, ale jako przestrzeń wielopłaszczyznowych relacji, nieustannie konstruowanych w codziennych procesach interakcji. W takim ujęciu celem podejmowanych analiz staje się rozumiejący i refleksyjny wgląd w „intersubiektywne doświadczenie, jakie towarzyszy człowiekowi w jego życiu rodzinnym” (Nowak-Dziemianowicz 2002, s. 46).

Powyższy cel wyznaczał także moje działania badawcze. Na potrzeby niniejszego artykułu, do uwypuklenia istoty stosowania filtru interpretacyjnego, jakim jest płeć, przedstawię trzy projekty, w których kolejno poddano analizie relacje wewnątrzrodzinne kobiet, mężczyzn oraz małżonków razem. W opisie każdego z nich podkreślone zostaną założenia metodologiczne, a zwłaszcza sposób odniesienia się do kategorii płci wyznaczającej perspektywę badawczą i/lub interpretacyjną.

Projekt pierwszy: relacje córek z matkami i doświadczanie córko- stwa (*daughterhood*)

Badania przeprowadzone w latach 2001-2002, dotyczące relacji córek i matek, miały charakter eksploracyjny. Ich celem było zrekonstruowanie obrazu świata kobiet-córek na tle przemian społeczno-kulturowych i zmieniającej się roli kobiety we współczesnej Polsce oraz poznanie, zrozumienie i odtworzenie świata przeżyć osobistych kobiet związanych z postrzeganiem swych matek i roli, jaką odegrały w ukształtowaniu wzorów życia córek. Celem dodatkowym była próba poznania, w jaki sposób i w jakich przestrzeniach badane kobiety dostrzegają wzrost znaczenia współczesnych kobiet w polskiej kulturze i wymiaru relacji matka-córka. Przedmiotem podjętych badań były przeżycia i doświadczanie relacji córki z matką oraz świat społeczny przechowywany w pamięci badanych kobiet, zaś celem podjętych analiz – dotarcie do sposobów doświadczania córko-*stwa* (*daughterhood*) (Rich 2000, s. 301) przez rozmówczynie, co wpisuje się w obszar zagadnień dotyczących kształtowania się tożsamości kobiet, zarówno tej jednostkowej, jak i zbiorowej.

Szczegółowe pytania dotyczyły między innymi faz życia rozmówczyń i znaczenia matki w poszczególnych przestrzeniach doświadczeń biograficznych oraz w kluczowych dla konstruowania biografii rozmówczyń wydarzeniach; orientacji protagogenicznych matek rozmówczyń i ich samych; relacji z matką i wspomnień z dzieciństwa; nastawień życiowych i poczucia zadowolenia. Wywiadami objęłam osiem kobiet, które występowały w podwójnej roli – córek (w retrospektywnej relacji z matkami) oraz matek własnych dzieci (w tym córek) (Ostrouch 2004).

W celu rozstrzygnięcia postawionych problemów badawczych zastosowałam metodę biograficzną, zaliczaną do metod dialogicznych, opartych na spotkaniu i kontakcie przez komunikację, oraz zmierzających do zrozumienia ludzkich działań (Theiss 1988). We współczesnych naukach społecznych badacze często odwołują się do koncepcji biografii N. K. Denzina, który wyróżnia m.in. *biografię kompletną* (dane o całym życiu badanych osób) oraz *tematyczną* (dane dotyczące określonej dziedziny albo fazy życia) (za: Helling 1990, s. 17). W opisywanych badaniach oba te typy biografii przenikały się wzajemnie. Wykorzystanie swobodnego wywiadu biograficznego, opartego na wcześniej przygotowanych dyspozycjach do wywiadu w formie kwestionariusza umożliwiło rozmówczynom umiejscowienie ich doświadczeń związanych z relacją córka-matka (biografia tematyczna) w kontekście całokształtu własnego doświadczenia życiowego (biografia kompletna). Taki rodzaj wywiadu łączył w sobie elementy wypowiedzi spontanicznej i planowanego opisu oraz umożliwił uchwycenie znaczenia doświadczeń w historii

badanych kobiet (Cyrański 2001).

Przy analizie zebranego materiału odwołałam się do założeń orientacji, której przedmiotem jest przeżywanie doświadczenie i sensory nadawane owemu doświadczeniu przez jednostki wchodzące w interakcje – interakcjonizmu interpretatywnego (Denzin 1990), zakładającego, że znaczenie przeżywane jest w życiu badanych na dwu poziomach. Znaczenie powierzchowne, wyrażane i porządkowane za pomocą rutynowych zabiegów dnia codziennego wyraża znaczenia głębsze, wewnętrzne, wnoszone przez ludzi do tych interakcji, które decydują o wadze i istocie ich życia.

Na każdym etapie badań aspekt doświadczeń związanych z płcią był istotny z dwóch powodów. Po pierwsze, w kontekście specyfiki analizowanych doświadczeń – dostępnych jedynie kobietom (choć nie jedynie w relacji z matkami, ale wątek relacji córek z ojcami nie był przedmiotem opisywanych badań); po drugie – w kontekście relacji badacz-badany. Jak pisze S. Reinharz, kobiety-badaczki „mają szczególną zdolność uwydatniania wcześniej nie przebadanych lub błędnie rozumianych doświadczeń” (Reinharz 1992, s. 197), zwłaszcza podczas badań problematyki specyficznej dla kobiet, wyodrębnienie więc niektórych obszarów życia związanych z kobietami może stanowić pewien model i jako taki być punktem odniesienia w badaniach i przy tworzeniu konstrukcji teoretycznych. Badania te wymagają subiektywnego poznania „przypadek za przypadkiem” (*case-by-case*) bądź wprost „czerpania wiedzy z życia kobiet” (*thinking from women's life*) (Harding 1991, s. 164), zawsze w odniesieniu ostatecznie do kobiet jako zbiorowości.

Projekt drugi: wewnątrzrodzinne relacje mężczyzn i doświadczanie męskości (w relacji)

W latach 2005-2006 wraz z dr Iwoną Chmurą-Rutkowską z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu prowadziłyśmy badania w ramach grantu przyznanego nam przez Komitet Badań Naukowych, których celem była rekonstrukcja wzorców męskości w świadomości współczesnych mężczyzn oraz opis i analiza sposobów ich myślenia i działania – w kontekście najważniejszych zadań rozwojowych średniej dorosłości – w różnych przestrzeniach życia: prywatnego, publicznego oraz w sferze symbolicznych wzorców i modeli. Celem badań było również stworzenie typologii wzorców męskości – do których aspirują i które realizują współcześni mężczyźni w Polsce.

Interesowała nas odpowiedź na pytanie, w jaki sposób dokonujące się przemiany w definiowaniu kobiecości wpływają na życie mężczyzn oraz ich wybory? Czy i w jakim stopniu następuje przedefiniowanie męskości? Na ile mężczyźni akceptują te zmiany? W jaki sposób mężczyźni myślą o sobie

w kontekście „ja idealnego” i „ja realnego”? Ważne było zatem dla nas nie tylko, czy mężczyźni czują się mężczyznami, ale to, jakie znaczenia i definicje przypisują byciu mężczyzną i jakie to ma konsekwencje dla ich życia. Definicje i sposoby realizowania męskości odnosiłyśmy do kontekstu społeczno-kulturowego, w którym przechowywane i transmitowane są stereotypy oraz wzorce ról rodzajowych (Chmura-Rutkowska, Ostrouch 2007).

Szczegółowe problemy badawcze wyłoniły się z poszczególnych obszarów zadań rozwojowych średniej dorosłości i dotyczyły m.in. ról i relacji rodzinnych: męża/partnera, ojca, syna starzejących się rodziców. Bardzo interesującym okazał się ten fragment badań, który dotyczył sposobów doświadczania ojcostwa. W naszej kulturze bowiem wymagania związane z rolą ojca różnią się znacząco od wymagań roli matki. Interesującym nas problemem było nie tylko rozumienie przez mężczyzn ojcostwa i siebie w tej roli, ale także współczesne sposoby jego realizowania, kulturowe naciski oraz zjawisko „kryzysu ojcostwa” w kontekście współczesnych przemian modelu małżeństwa i rodziny w wymiarze społeczno-kulturowym. Interesował nas szczególnie socjo-pedagogiczny aspekt roli ojca, nastawienia wychowawcze współczesnych dorosłych mężczyzn oraz jakość relacji z własnymi dziećmi.

W celu rozstrzygnięcia wymienionych wyżej problemów badawczych przeprowadziłyśmy pogłębione indywidualne wywiady biograficzne oraz zogniskowane wywiady grupowe (*Focus Group Interview*) z mężczyznami w okresie średniej dorosłości, w których zakłada się aktywny udział badacza oraz jakościowy charakter danych uzyskanych poprzez celowe pogłębienie wypowiedzi i innych reakcji respondentów. Wywiad zatem nie jest jedynie „zbieraniem danych”, ale interakcją, aktem „współdziałania” obu stron – badacza i badanych (Miles, Huberman 2000).

Ze względu na wymienioną specyfikę „fokusów”, a także na ich uczestników (tylko mężczyzn) oraz poruszaną problematykę (dotyczącą doświadczeń typowych dla mężczyzn), zdecydowałyśmy, że zostaną one przeprowadzone zgodnie z przygotowanym przez nas scenariuszem oraz opracowaną strategią realizacji badania, ale przez wybranego do tego celu moderatora – mężczyznę. Jak pokazują wyniki wielu badań prowadzonych strategiami jakościowymi, moderator tej samej rasy czy płci co uczestnicy wywiadu, dzieli z nimi podobne doświadczenia, co ułatwia obu stronom wejście na głębszy poziom rozumienia poruszanej problematyki (Madriz 2000, s. 845), w tym przypadku – męskiego sposobu doświadczania świata.

W tym projekcie badawczym, podobnie jak w poprzednim, celem analiz było uwypuklenie sposobów odczytywania i interpretowania świata wynikających ze specyfiki doświadczeń związanych z płcią, co czyniło ją główną osią analiz i kluczowym filtrem interpretacyjny społecznego świata męż-

czynn. Aspekt doświadczeń związanych z płcią okazał się istotny również w procesie projektowania i prowadzenia badań jakościowych, tym razem również w kontekście relacji badacz-badany, ale z innego niż w poprzednim projekcie badawczym powodu: tam ze względu na podobieństwo doświadczeń, umożliwiające dotarcie do głęboko ukrytych, intymnych doświadczeń badanych kobiet, o czym pisały też m.in. przywoływane już przeze mnie Reinharz (1992) czy Harding (1991), tu – ze względu na ich różnorodność, mającą swe odzwierciedlenie np. w konieczności przerekonstruowania sposobu prowadzenia badań (zob.: Madriz 2000) czy „zachowania kontroli” nad osobistym doświadczeniem badacza w procesie interpretacji narracyjnych danych (zob.: Kostera 2003).

Projekt trzeci: relacje małżeńskie i doświadczanie partnerstwa

Odmienność doświadczeń mężczyzn i kobiet powoduje, jak dowiodła Jessie Bernard (1972), że również w ramach jednego instytucjonalnego małżeństwa mamy do czynienia z dwiema jego „wersjami”: „jego” i „jej”. Podobnie jest z wieloma fenomenami społecznymi, w tym z ideą równouprawnienia i partnerstwa w rodzinie – ma ona również swoją płęć. Czym innym jest ona dla kobiet, a czym innym dla mężczyzn. U. Beck twierdzi, że dla kobiet równouprawnienie i partnerstwo oznacza lepsze wykształcenie, większe szanse zawodowe i mniej pracy w gospodarstwie domowym, dla mężczyzn – większą konkurencję, rezygnację z systemu wsparcia w postaci oddanej kariery męża żony, a więc często rezygnację z szybkiej kariery oraz więcej pracy w gospodarstwie domowym (Beck 2004).

W badaniach, które prowadziłam w latach 2009-2010, chciałam się dowiedzieć, jak koncepcja partnerstwa kobiet i mężczyzn w rodzinie, coraz częściej deklarowanego przez Polaków w sondażach jako najbardziej pożądanego modelu rodziny, jest konstruowana i realizowana w codzienności; na ile, w jaki sposób i w jakim kierunku partnerskie relacje są budowane w „trudzie codzienności”, stając się indywidualnym biograficznym projektem; jak przebiega proces negocjacji kształtu codzienności i relacji, jakimi sposobami go ludzie realizują. Zatem kluczową kwestią było nie to, co rozmówcy deklarują w zakresie partnerstwa, ale jak doświadczają egalitarnej codzienności. Chciałam dotrzeć do sposobów rozumienia i interpretowania fenomenu partnerstwa między małżonkami, do znaczeń, jakie mu nadają uwikłani w egalitarną codzienność ludzie (Ostrouch-Kamińska 2011).

W sumie przeprowadziłam dwadzieścia rozbudowanych wywiadów narracyjnych z obojgiem małżonków, których styl życia rodzinno-zawodowego oraz wysoka i/lub prestiżowa pozycja zawodowa (ta bowiem najczęściej związana jest z dużym zaangażowaniem emocjonalnym i czasowym) naj-

szybciej stawia przed koniecznością (re)negocjacji podziału zadań i ról oraz kształtu relacji w obrębie rodziny. Poruszana problematyka dotyczyła: biograficznych doświadczeń domu rodzinnego rozmówców, znaczeń przypisywanych pracy zawodowej, sposobów rozumienia i interpretowania fenomenu partnerstwa w relacji, strategii podziału obowiązków domowych, godzenia życia zawodowego i prywatnego, przede wszystkim zaś znaczeń przypisywanych relacji rodzicielskiej i intymnej.

Starając się uzyskać rozumiejący i refleksyjny wgląd w doświadczenia rodzinne kobiet i mężczyzn, odwołałam się do założeń tzw. fenomenologii rodziny (Klein, White 1996). D. M. Klein i J. M. White orientację tę ulokowali w perspektywie interakcjonizmu symbolicznego, zaznaczając przy tym, że teoretycy rodziny generalnie nie zajmują się metafizycznymi kwestiami podnoszonymi przez główne szkoły interakcjonizmu symbolicznego – Szkołę Iowa oraz Szkołę Chicagowską, takimi jak natura teorii socjologicznej, oraz unikając przy tym, jak piszą, „wepchnięcia ich w restrykcyjne kategorie” (tamże, s. 102) któreś z nich.

Fenomenologia rodziny oparta jest głównie na założeniach socjologii fenomenologicznej A. Schütza i skupia się na „oczywistościach świata życia codziennego” oraz sposobach, w jakich znaczenia są utrzymywane. W tej orientacji badawczej kładzie się główny nacisk na sformułowanie założeń i typizacji (*typifications*), wkraczających w konstrukcję życia codziennego rodziny (Klein, White 1996). Typizacja stanowi formę wiedzy codziennej w postaci automatycznego „szufladkowania” wydarzeń i zjawisk, ułatwiającego poruszanie się w złożonym świecie. Umożliwia ona praktyczne działanie, daje także poczucie przewidywalności świata (Kostera 2003). Aktorzy społeczni, typizując nawzajem swoje poczynania (czyli używając wyuczonych schematów interpretacji), zdolni są uchwycić znaczenie tego, co robią (Manterys 2001). Badacze odwołujący się do fenomenologii rodziny starają się dowiedzieć, w jaki sposób „społeczeństwo” typizuje rodziny, a także jak ich członkowie typizują i rozumieją swoje działania w obrębie rodziny oraz swoje w niej miejsce (Klein, White 1996). Zastosowanie tej orientacji wspiera proces budowania konstruktów teoretycznych „typowych sposobów” zachowania ludzi w celu ukazania subiektywnego podłoża ich działań (Ostrouch-Kamińska 2013).

Płeć była w tych badaniach, podobnie jak w poprzednich projektach, nie tylko czynnikiem różnicującym biografie rozmówczyń i rozmówców, ale ważnym filtrem interpretacyjnym, określającym perspektywę rozumienia i nadawania znaczeń. Warunkiem przystąpienia do badań była zgoda na udział i poświęcenie czasu przez oboje małżonków, by zachować ważny element badawczy, jakim było krzyżowanie gromadzonych relacji. Płciowo

określony sposób doświadczania świata społecznego, odzwierciedlający, powtórzmy to raz jeszcze, nie tylko biologiczny, ale przede wszystkim społeczny i kulturowy charakter różnic między kobietami i mężczyznami, był główną ramą wyznaczającą analizę i interpretację małżeńskich narracji. Ujawnione w narracjach znaczenia przypisywane przez rozmówców i rozmówczyń np. pracy zawodowej, systemom wsparcia współmałżonki/a, relacjom małżeńskim i rodzicielskim, światom pracy zawodowej i rodziny umożliwiają wgląd w milczącą, „ukrytą wiedzę” (Gubrium, Holstein 1990, Atkinson, Delamont 2009) o partnerskich relacjach rodzinnych kobiet i mężczyzn z uwypukleniem odmiennego odbioru i sposobu doświadczania tych samych działań; wiedzę niedostępną w bezpośrednim doświadczeniu, a ujawniającą się w codziennych czynnościach i kształcie rodzinnych relacji.

Refleksje końcowe

Celem niniejszego artykułu nie była prezentacja szczegółowych wyników badań poszczególnych projektów badawczych, bo te przecież w formie monografii są powszechnie dostępne. Celem moich rozważań było zwrócenie uwagi Czytelników na możliwość i potencjał analityczny, jaki daje zastosowanie filtra płci (*gender*) do oglądu, a raczej wglądu (w przypadku założeń interpretatywizmu) w określony wycinek badanej rzeczywistości społecznej, a także jak można badać samą tę kategorię (por.: Ostrouch, Ollagnier 2008). Na zakończenie odwołam się jednak do kilku wniosków z wyników badań z ostatniego scharakteryzowanego projektu, o najbardziej rozbudowanym celu badań oraz integrującego perspektywy doświadczania relacji rodzinnych zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn, dotyczącego partnerstwa, na przykładzie których dokonam pewnego podsumowania.

Otóż to właśnie dzięki przyjęciu takiego filtra, w tym przypadku w badaniach prowadzonych w perspektywie interpretatywnej, możliwe było uchwycenie, czym jest określony wycinek rzeczywistości (w tym przypadku partnerstwo) dla/w doświadczeniu kobiet, a czym dla/w doświadczeniu mężczyzn. W partnerskiej rodzinie kobiety zdają się dużo bardziej wykraczać poza rodzajowy, stereotypowy schemat zakładający kobiece poświęcenie w stronę bardziej podmiotowych relacji, opartych na szacunku i godności obu stron relacji, samorozwoju i aktywności pozadomowej, od mężczyzn – modyfikujących go w sferze emocji i relacji władzy w rodzinie. Partnerstwo jawi się jako wysoce złożony konstrukt, który daleko wykracza poza klasyfikacje związane z relacją władzy, dominacji, odpowiedzialności, specjalizacji ról czy równości emocjonalnej. Staje się ono centralną częścią „małżeńskiego ja” (Kaufman 2004), poddanego nieustannemu konstruowaniu w poszczególnych wymiarach codzienności związanej ze sferą zawodową

(i przestrzenią zarobków, kariery, wsparcia, prestiżu i uznania społecznego) oraz sferą życia prywatnego (z przestrzeniami podziału obowiązków domowych, rodzicielstwa i relacji małżeńskiej). Jego procesualny charakter, opozycyjne ułożenie wobec dominujących, stereotypowych definicji ról kobiet i mężczyzn w rodzinie, a często także wobec indywidualnego, biograficznego dorobku współmałżonków wymagają od nich rozwijania refleksyjności – nieustannej analizy okoliczności własnego życia, inicjującej i pogłębiającej samorozumienie (Giddens 2008, Skolnick 1992, Beck 2004). To, co utrudnia zarówno jednemu, jak i drugiemu proces redefinicji koncepcji ról płciowych w rodzinie i zwrot ku partnerstwu, to stereotypowa w zakresie relacji płci kultura, która wpływa na petryfikację dychotomii rodzajowych.

Warto pamiętać, co pokazują też inne wyniki badań (Miluska 1996, Mandal 2000, Renzetti, Curran 2005), że zarówno sposób funkcjonowania osoby dorosłej oraz rodzaj podejmowanych wyzwań w naszej kulturze są znacząco skorelowane z płcią kulturową, jak i społecznie tworzone standardy rozwojowe, strategie radzenia sobie z kryzysami, doświadczenia i biografie mają swoją specyfikę rodzajową. Płeć staje się więc ważną perspektywą rozumienia nadawanych przez kobiety i mężczyzn znaczeń, a także oknem umożliwiającym „wgląd w wewnętrzne życie jednostki” (Denzin, Lincoln 2009, s. 49).

Literatura

- ABBOTT P. (1991), *Feminist Perspectives in Sociology: The Challenge to 'Mainstream' Orthodoxy*, [w:] *Out of the Margins: Women's Studies in the Nineties*, red. J. Aaron, The Falmer Press, London-New York-Philadelphia.
- ATKINSON P., DELAMONT S. (2009), *Perspektywy analityczne*, [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, tom 2, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa.
- BECK U. (2004), *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- BERNARD J. (1972), *The Future of Marriage*, Bantam Books, New York.
- BOURDIEU P. (2004), *Męska dominacja*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- BRANNON L. (2002), *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni*, GWP, Gdańsk.
- CHMURA-RUTKOWSKA I., OSTROUCH J. (2007), *Mężczyźni na przełęczy życia. Studium socjopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

- CHODOROW N. (1996), Seventies questions for thirties women: Some nineties reflections, [w:] *Feminist Social Psychologies. International Perspectives*, red. S. Wilkinson, Open University Press, Buckingham-Philadelphia.
- COSER R. L. (1989), *Reflections on Feminist Theory*, [w:] *Feminism and Sociological Theory*, red. R. A. Wallace, Sage Publications, Newbury Park-London-New Delhi.
- CYRAŃSKI B. (2001), Wypowiedzi biograficzne w analizie hermeneutycznej, [w:] *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych. Studia i materiały*, red. D. Urbaniak-Zajac, J. Piekarski, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- DENZIN N. K. (1990), Reinterpretacja metody biograficznej w socjologii: znaczenie a metoda w analizie biograficznej, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, PWN, Warszawa-Poznań.
- DENZIN N. K., LINCOLN Y. S. (2009), Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych, [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, tom 1, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa.
- GIDDENS A. (2008), *Konsekwencje nowoczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- GUBRIUM J. F., HOLSTEIN J. A. (1990), *What Is Family?*, Mayfield Publishing Company, Mountain View.
- HARDING S. (1987), Introduction. Is There a Feminist Method?, [w:] *Feminism and Methodology. Social Science Issues*, red. S. Harding, Indiana University Press, Open University Press, Bloomington and Milton Keynes.
- HARDING S. (1991), *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*, Open University Press, Milton Keynes.
- HELLING I. K. (1990), Metoda badań biograficznych, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, PWN, Warszawa-Poznań.
- JAYARATNE T. E., STEWART A. J. (1991), Quantitative and Qualitative Methods in the Social Sciences. Current Feminist Issues and Practical Strategies, [w:] *Beyond Methodology. Feminist Scholarship as Lived Research*, red. M. M. Fonow, J. A. Cook, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.
- KAUFMANN J. C. (2004), *Ego: socjologia jednostki. Inna wizja człowieka i konstrukcji podmiotu*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- KLEIN D. M., WHITE J. M. (1996), *Family Theories. An Introduction*, SAGE Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.

- KOSTERA M. (2003), *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- LATHER P. (1991), *Getting Smart. Feminist Research and Pedagogy with/in the Postmodern*, Routledge, New York-London.
- MADRIZ E. (2000), *Focus groups in feminist research*, [w:] *Handbook of qualitative research*, red. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Wyd. 2, Sage Publications, London and New Delhi.
- MALINOWSKA E., (RED.) (2008), *Stereotypy a rzeczywistość na przykładzie wybranych kategorii społecznych*, Oficyna Wydawnicza TERCJA, Łódź.
- MANDAL E. (2000), *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Wydawnictwo UŚ, Katowice.
- MANTERYS A. (2001), *Wstęp do wydania polskiego*, [w:] *Nowe zasady metody socjologicznej. Pozytywna krytyka socjologii interpretatywnych*, A. Giddens, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków.
- MILES M. B., HUBERMAN A. M. (2000), *Analiza danych jakościowych*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok.
- MILUSKA J. (1996), *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- NOWAK-DZIEMIANOWICZ M. (2002), *Doświadczenia rodzinne w narracjach. Interpretacje sensów i znaczeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- OAKLEY A. (1993), *Essays on Women, Medicine and Health*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- OSTROUCH J. (2004), *Nieuchwytnie. Relacje matek i córek w codzienności*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn.
- OSTROUCH J., OLLAGNIER E., (RED.) (2008), *Researching Gender in Adult Learning*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main.
- OSTROUCH-KAMIŃSKA J. (2011), *Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów. Studium socjopedagogiczne narracji rodziców przeciężonych rolami*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- OSTROUCH-KAMIŃSKA J. (2013), *Teoretyczne konteksty fenomenologii rodziny*, [w:] *Jakościowe inspiracje w badaniach edukacyjnych – refleksje na marginesie projektów badawczych*, red. H. Kędzierska, H. Mizerek, Wydawnictwo UW-M, Olsztyn.
- REINHARZ S. (1992), *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, New York.

-
- RENZETTI C. M., CURRAN D. J. (2005), *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- RICH A. (2000), *Zrodzone z kobiety. Macierzyństwo jako doświadczenie i instytucja*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- SCHÜTZ A. (1967), *Phenomenology of the Social World*, Northwestern University Press, Evanston.
- SCHÜTZ A. (2008), *Tworzenie pojęć i teorii w naukach społecznych, [w:] O wielości światów. Szkice z socjologii fenomenologicznej*, A. Schütz, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków.
- SKOLNICK A. (1992), *The Intimate Environment: Exploring Marriage and the Family*, Harper Collins, New York.
- TITKOW A. (2007), *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- THEISS W. (1988), *Badanie biograficzne: przypadek ‘dzieci syberyjskich’*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 1.

Joanna Ostrouch-Kamińska

**GENDER AS AN INTERPRETATIVE FILTER IN RESEARCH
ON FAMILY RELATIONSHIPS: THREE EXAMPLES
OF CONSTRUCTING METHODOLOGICAL
ASSUMPTIONS FOR PROJECTS**

Keywords: gender, research on family, interpretivism.

The aim of the article is to show the possibilities and analytical potential of using a gender filter in the analysis of certain fragments of social reality, in this case everyday life and the marital and family relationships, as well as the methods of studying the gender category itself. To achieve the desired result, three research projects were presented. All of them were located within imperative paradigm, in which family relationships of women (biographical research), men (i.e., focused group interviews) and both spouses together (family phenomenology) were subsequently analyzed. In the descriptions of each of them emphasis was given to methodological assumptions, especially the way of referring to gender as the category determining research and interpretative perspective. Gender – of both examiners and examinees – in its socio-cultural and biographical dimension is a perspective of understanding and giving meanings, and it is also an important filter in research. This differentiation reflects not so much the biological as the social and cultural character of differences between women and men – visible in the conception of *gender*, moreover the results of research incorporated in the thesis of Jessie Bernard that being in marriage and family is gender-differentiated because of different experiences of men and women.